

*Uluslararası Uyghur Ara tirmaları Dergisi, Sayı: 1/1 2013, Sayfa: 43-55.
Xelqara Uy ur Tetqiqati Jurnalı, San: 1/1 2013, Sehipe: 43-55.
International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/1 2013, Page: 43-55.*

UYGHUR AMANLARI VE PRAT KLER ÜZER NE*

Alimcan NAYET**

ÖZET

Uyghur Türkleri tarihi boyunca amanizm, Maniheizm, Budizm ve Hıristiyanlık gibi çe itli dinlere inanmı lardır. Bütün bu dinler Uyghur Türklerinin inanç sisteminde ve psikolojik yapısında, maddi ve manevi kültüründe derin izler bırakmı tır. Bunlardan amanizm hala Uyghurlar arasında ya amaktadır. Uyghur amanları bir taraftan aman uygulamalarını ve geleneklerini slamî anlayı a uydurmaya çalı rken, di er taraftan slamî uygulama ve gelenekleri amanist amaçlar için kullanmaktadırlar. Bu makalede günümüzde Uyghurlar arasında “perihon”, “bah ı”, “dahan”, “molla”, “büvi” olarak bilinen amanlar ve onların büyüsel tedavi yöntemleri, uygulamaları, aman dualar ele alınıp de erlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Uyghur, aman, Bah ı, Molla, Perihon, slam.

A STUDY ON UYGHUR SHAMANS AND THEIR PRACTICES

ABSTRACT

Throughout the history Uyghur Turks have had various religious beliefs such as Shamanism, Maniheism, Buddhism and Christianity. All these religions have turned out to be markers of Uyghur Turks' structures of belief, psychological situation and material and spiritual culture. Shamanism is still believed among Uyghur people with some modifications and forms a big part of social life. On the one hand Uyghur Shamanists follow Shaman's practices and traditions by adapting them to Islamic understanding, on the other hand they utilize Islamic practices and traditions for Shamanist aim. In this paper, shamans who are known as “perihon”, “bahshi”, “dahan”, molla”, “büvi” among Uyghur people today, and their magical treatments methods, practices, and shaman prayers will be evaluated.

Keywords: Uyghur, Shaman, Bahshi, Peryhon, Molla, Islam.

amanlık kendine has de erler sistemati i ve dü ünçe modeli ile Türk kültürüne ruh veren önemli inanç sistemlerinden biridir. Bu sistem bin yıllık slam inanç, kültür ve ideolojisinin tahakkümüne ra men, kendi dinamik yapısı, uyu kan özelli i ve yeni terkip kabiliyetiyle toplumunun sosyo-kültürel yapısının bir parçası olarak varlı ını günümüze kadar devam ettirmi tır. Bugün Uyghur toplumunda “perihon”¹, “bah ı”², “dahan”³; “molla”, “büvi”⁴ adıyla bilinen ki iler

* Bu makale T.C. Kültür Bakanlığı tarafından 21-24 Kasım 2011'de İzmir Özdere'de düzenlenen "VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi"nde bildiri olarak sunulmu tur.

** Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Ara tirmaları Enstitüsü, İzmir-TÜRK YE, E-posta: alim1962@hotmail.com.

¹ Perihon: Peri “cin”- han “okuyucu, okuyan, ça ıran”. Örne in, kıssahan, gazelhan.

² Bah ı: Bhik u “dilenci ve gezginci Budist rahibi”; fa-she 法師 “din ustadi, ruhani”; bakçı/bakıcı. Bk. M. Fuad Köprülü, Edebiyat Ara tirmaları 1, Ötügen, stanbul, s. 145-147.

bunun en güçlü delil ve örneğini tekil etmektedir. Yeti me tarzları, davranışları ve pratikleri klasik zamanlarınkinden pek farklı olmayan bu kiler kullandıkları slami dil ve uydukları slami kurallar itibariyle eklen slami, ama inanç, yöntem, hedef ve amaç yönünden zamanik olan ayinler icra etmekte ve daha çok dinsel-büyüsel temelli hasta tedavisi ve fal bakma amacına yönelik bu ayinlerle toplumun belirli sosyal ve psikolojik ihtiyacına cevap vermeye çalışmaktadırlar. Uygur toplumundaki bu zamanlık olgusu 20. yüzyılın başlarında N.N. Pantusov, S. E. Malov, S. Oldenberg gibi Türkologların dikkatini çekmiştir.⁵ Saygıyla andığımız Türkologların konuyla ilgili çalışmalarının üzerinden 100 sene geçmi olması zamanlık olgusunun bugünkü Uygur toplumundaki durumunu tekrar ele alma ihtiyacı doğurmaktadır. Dolayısıyla bu bildiride bugünkü Uygur zamanlarının yeti me tarzı, pratikleri ve “peri koları” diye bilinen zaman duaları üzerinde durulacaktır.

1. Uygur zamanlarının Yeti me Tarzı

Genç Uygur araştırmacı Adil Gaffar Karizi'nin 2003-2004 yılları arasında Turfan Uygurları arasında yaptığı bir antropolojik araştırma⁶ya göre, bugün Turfan bölgesinde “molla” ve “büvi” adıyla bilinen 200'e yakın zaman olup, bunların büyük çoğunluğunu kadınlar tekil etmektedir. Bu zamanların büyük bir kısmı 30 ila 60 yaş arasında olup, en gençleri ise 10 yaşa kadar inmektedir. Zamanlar arasında dini eitim alanlar mutlak çoğunluğu oluşturmakta, ikinci sırada okuma yazma bilmeyen veya ilkokul mezunu zamanlar bulunmaktadır. Anket araştırmasına göre, Turfan bölgesinde zamana inanma oranı yüzde seksenlerde olup, kadınlar çoğunluğu tekil etmektedir. İlginç olan, sanatçıların zamana inanma oranının çiftçilerinkinden fazla olmasıdır.

Uygur zamanları zamanlık görevini soydan geçme, Hızır'a rastlama, rüya görme, aniden kaybolma, ö renme, mollaların duasını alma, ruhsal hastalığa yakalanma gibi yollarla almaktadırlar.

44

Araştırmaya göre, soyunda zaman olan kilere sürekli gördükleri rüyalarında ruhlar tarafından zamanlık görevi telkin edilirken, bazılarında beyaz cüppeli, beyaz sarıklı, beyaz meseli, beyaz sakallı olarak tanımladıkları Hızır rastlamakta ve kendilerine bıçak veya hançer gibi sihirli şeyler verilmektedir. Bazıları rüyalarında güneş, ay, yıldız veya Hızır'ı gördükten sonra, gördükleri rüyayı üç aya kadar kimseye söylemeyip namaz ve dua ile meşgul olurlarken, bazıları aniden kaybolmakta veya uzak ıssız bir yerde bir kaç gün uyuya kalmaktadırlar. Bu süreçte pirlar bunların ruhlarını götürüp üç gün boyunca eitimden geçirmekte ve gelecekle ilgili ilimleri öğretmektedirler. Bazıları ustalardan öğrenmekte, zorlu bir çalışma sürecinden geçerek zaman olmaktadır. Bazı zamanlar bedenlen zayıfladıkları veya hastalandıkları zaman zamanlık gücünü dua ile bükalarına geçirebilmekte, böylece zamanın duasını alanlar zaman olmaktadır. Bazıları ise bir ay veya 10 yıl müddetle ruhsal hastalık geçirdikten sonra zaman olabilmektedirler. Bu kiler

³ Dahan: Dua-han “dua ile hasta tedavi eden”; bk. Abdurehim Rahman, **Uygurlarda zamanizm**, Milletler Ne riyatı, Pekin, 2006, s. 3; “dua etme, sıcaklık geçirme yoluyla hasta tedavi etmeyi meslek edinen kimse”. Bk. **Uygur Tilinin Zamanlık Lu itisi**, incañ Xelq Ne riyatı, Ürümqi, 1999, s. 495.

⁴ “Büvi” teriminin etimolojisi ve semantik anlamları hakkında bkz. Weicuyi, “Uygurcadaki “Büvi” Kelimesinin Kökeni Üzerine”, Çev.: Alımcan İncayet, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi (Journal of Turkish World Studies)**, VII / 2, Kış / Winter-2007, Bornova- ZMR, s. 213-217; Mo ollarda erkek zamanlara “bö” veya “böge”, kadın zamanlara “udagan” denmektedir. Bk. Abdülkar İncayet, **Tarihte ve Bugün zamanizm**, Türk Tarih Kurumu, 6. Baskı, Ankara, 2006, s. 74. Ancak Mo ollarda erkek zamanlar için kullanılan “böge” terimi bugün Uygurlarda kadın zaman, slami eitim alan kadın hoca veya mollalar için kullanılmaktadır.

⁵ Abdülkar İncayet, s. 108-113; ayrıca bu arada ünlü Türkolog Gunnar Jarring'in konuyla ilgili çalışmalarını da anmalıyız.

⁶ Adil Gaffar Karizi, “Zaman Dininin Turpan Rayonidiki Uygurların İktisadi Durumuna ve Körsetken Tesiri Üzerine Antropolojik Tekin” (Zaman Dininin Turfan Bölgesindeki Uygurların Sosyal Yaşamına Gösterdiği Etki Hakkında Antropolojik Araştırma), **Turpan Zamanlık Tetkikatı**, S: 1, 2006.

- 1930’lu Yıllarda Kaşgar’da Çıkan “Şerqî Türkistan Hayati”, “Erkin Türkistan” ve “Yeñgi Hayat” Gazetelerindeki Bazı Şiirler

genellikle mollaya el verdi i halde süreci tamamlamayanlar, gördükleri rüyayı süresinden önce anlatanlar veya rüyalarında telkin edileni yerine getirmeyenlerdir.

Ara tırmacı Rahman Abdurehim’in Uygur amanları arasında yaptığı ara tırmaya göre, aman adayları ruhlar tarafından yeti kinler arasından seçilir ve kırk güne itilir. Bu süreçte aman adayları kırk gün kaybolur ve süt gibi bir sıvı (sütsüman suyu)yla beslenir. Ruhlar bu ki ileri yalnız a aç veya harabeliklerde ya da ıssız mezarlıklarda e ittikten sonra, evlerine geri gönderirler. Toplumda “cin kaçırmı ” (cin epçeçip ketken) diye adlandırılan bu ki iler mizacı normal ki ilerden farklı olup, davranı ları da tuhaftır. Bu ki iler resmen aman olduktan sonra ancak normale dönebilmektedirler. aman adayları bu süreçte gördüklerini kırk güne kadar kimseye söylememelidir. Aksi halde delirir ya da ölürler. Kadın amanlar bu süreçte beyaz veya mavi renkli kuma tan elbise giymelidirler. Aday amanlık görevini resmen üstlendikten sonra kendini aç a çıkarmalı ve evin yakınındaki yalnız a aca beyaz çaput (tu) ba lamalıdır. amanlar ayrıca uygun buldukları zamanlarda ruhların kendilerine amanlık ö retti i yerlere gidip kurban sunmalıdır. Koruyucu ilahın ni anı olan yalnız a acın altında kurban sunmalı veya tütsü yakmalıdır.⁷ Uygur amanları bu yollarla amanlık gücünü elde ettikten sonra “körmek”(görmek) veya “ki i körmek” (ki i görmek) diye ifade ettikleri ruhlarla ileti im kurma yetene ine sahip olmaktadır. Buradaki “ruh” kavramı Tanrıyı, ata ruhunu ya da di er aman ruhlarını kapsar. Uygur amanlarının bu tür yeti me tarzları Altaylılar, Buryatlar, Tunguzlar, Votyaklar, hatta Kuzey Amerika kabilelerindeki amanların seçimi ve dev irimi ile büyük ölçüde benze mektedir. Bu bölge ve kavimlerin amanlı nda da amanlı nın kalıtsal aktarımı, yani babadan o ula geçmesi, aman adayının ruhlar tarafından seçilmesi, amanlı nın rüyalarda telkin edilmesi ve ö retilmesi, adayın kendi istek ve çabalarıyla aman olması veya amanın gücünü o luna veya bir ba kasına aktarması, amanların giysilerinin beyaz ve mavi renkten olması söz konusudur.⁸ Tek farkı, rüyalarda Hızır’ı görmeleri, rüyadan sonra, namaz kılmak ve dua etmekle me gul olmaları ve günaha kaçınmalarıdır. Yani bugünkü Uygur amanlarını geleneksel amanlardan farklı kılan ey slami unsurlardır.

Uygur amanları tipolojik bakımdan da geleneksel aman tipleriyle benzerlik göstermektedirler. Adil Gaffar Karizi’nin ara tırmasına göre, Turfan amanları “ak yoldakiler” ve “kara yoldakiler” diye ikiye ayrılmaktadırlar. nın iyili i, mutlulu u ve yararı amacına yönelik faaliyet gösterenlere “ak yoldakiler”, insanların kötülü ü ve zararı amacına yönelenlere “kara yoldakiler” denmektedir. “Ak yoldakiler” amanlık gücünü insanların sa lı ı, mutlulu u, kısmetinin açılması için kullanırlar ve bu i te pirlerin tayin etti i ücreti alırlar. “Kara yoldakiler” ise amanlık gücünü “ak yoldakiler”in tam aksine insanların kötülü ü için kullanırlar. Cinci (cinke) diye de adlandırılan bu amanlar büyü yaparken sidikle abdest alma, mezarlara ters binme, Kur’an ayet ve surelerini ters okuma, fare veya e ek kurban etme gibi slam’a aykırı davranı lar da bulunurlar. Bu ekilde büyü yapılan ki iler ölürler ya da ömür boyunca hastalıklı ya arlar. “Kara yoldakiler” muhtaç ki inin verdi i ücret nispetinde daha güçlü büyüler yapmaktadırlar.

Kuzey Asya amanlı nda da amanlar “ak aman”, “kara aman” olmak üzere ikiye ayrılır. Altaylılarda bu aman tipleri “ak aman” ve “kara kam”, Yakutlarda “ayı oyun” ve “abası oyun” diye ikiye ayrılmaktadır.⁹ Buryatlarda tanrılarla ilgili amanlara “ak aman” (sagani bö), ruhlarla ili kili olanlara “kara aman” (karain bö) denmektedir. Bunlardan “ak aman”lar beyaz, “kara aman”lar mavi giyinmektedirler.¹⁰ Uygur kadın amanlarının beyaz veya mavi renkli elbise giymeleri de bu bakımdan anlamlıdır. Burada gö ü, gök tanrıyı, gök ruhlarını simgeleyen mavi

⁷ Abdurehim Rahman, **Uygurlarda amanizm**, Milletler Ne riyatı, Pekin, 2006, s. 215-217.

⁸ Mircea Eliade, **amanizm**, Çev.: smet Birkan, mge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999, s. 34-41; Türk amanlarının yeti me tarzları ile ilgili ayrıca bk. Fuzuli Bayat, **Ana Hatlarıyla Türk amanlı ı**, Ötüken, stanbul, 2006, s. 33-39.

⁹ Abdülkadir nan, **age**, s. 83.

¹⁰ Mircea Eliade, **age**, s. 217.

(gök) renginin “kara aman”ları temsil etmesi dikkat çekici bir ayrıntıdır. Buryatlardaki “kara aman”ların do uya götürülmeleri, do unun mavi (gök)le simgelenmesi de “kara aman”larla gök, gök tanrı veya gök ruhları arasında bir ili ki oldu unu göstermektedir. Anohin’in verdi i bilgiye göre, Altay amanlarında ye il kuma tan dikilen bir aman giysisi aksesuarı bulunmaktadır ki, buna “abra” denmekte, “abra” Erlik’in cehenneminde bulunan *pay teñis* (kutsal deniz) canavarlarının soyundan olup amanların yüce varlık Ülgen ile ileti iminde aracılık yapmaktadır.¹¹ Bu hususun konumuzla ilgisi ayrıca tartışılabilir.

Bütün bunlar Uygur toplumunda bugün “molla” ve “büvi” diye adlandırılan ki ilerini yeti me tarzları, inançları, tipleri ve davranı ları bakımından tipik birer aman olduklarını göstermektedir. Ancak bunları slami e itim alan gerçek “molla” ve “büvi”lerden ayrı tutmak gerekir.

2. Uygur amanlarının Pratikleri

Günümüzde Uygur amanlarının pratikleri daha çok falcılık ve hasta tedavisi üzerine yo unla mı görünüyor. Hatırlanacak olursa, hastaları tedavi etmek, kısırılı ı gidermek, fal bakarak gelecekte ve kayıp eylerden haber vermek, evi kötü ruhlardan arındırmak, kurban sunmak, hayvanlara zarar veren kötü ruhları kovmak Türk amanlı nın temel i lev ve görevlerindedir.¹² Ara tırmalar bugünkü Uygur amanlarının pratiklerinin de bu temel i lev ve görevleri yerine getirmeye yönelik oldu unu göstermektedir.

Uygur amanlarının pratiklerini fal bakma, büyü ve hasta tedavisi olmak üzere üç ana grupta toplamak mümkündür:

2. 1. Fal Bakma (Pal Beki)

Falcılık Uygur amanlarının en çok u ra tıkları i llerden biridir. Bunun temelinde insanların gelecekte olacak iyi veya kötü eyleri önceden ö renme merakı yatmaktadır. Uygur amanları genellikle salı, çar amba ve cumartesi günlerinin ak amları fal bakabilir ve hasta tedavi edebilirler. Çünkü ruh (cin)lar bu günlerin ak amları amanlarla bir araya gelmektedirler.

2.1.1. Hatim Duasıyla Fal Bakma (Xetme Ötküzü)

Bu deyimdeki “hetme” ö esi “Kur’an’ın tamamını okuma” anlamına gelen “hatim” kelimesinin Uygur Türkçesindeki söyleni biçimidir. “Hetme” kelimesi Uygur Türkçesinin zaxlıq Sözlü ünde “cenaze defnedildikten sonra mezar ba ında ve cenaze u urlandıktan sonra cenaze evinde kur’an okuma” ekinde açıklanmı tır. Uygur Türkçesinde “xetme” kelimesi ile ilgili yine “xetme isti par” ve “xetme kur’an” deyimleri olup, bunlardan “xetme kur’an” deyimini ö lülerin ruhlarına adayarak kur’an okuma anlamına gelmektedir.¹³ “Hetme ötküzü ” deyimiyile ifade edilen ayin ise ö lülerle ilgili de il, daha çok dilek dileme, fal bakma ve gelecekte haber alma amacıyla düzenlenmektedir. Ayinde Kur’an okunsa da, bundan gözetilen amaç farklıdır. Turfan Uygurları arasında Salı ve Per embe günleri 3 ila 7 ki inin katılımı ve bir kadın amanın yönetiminde düzenlenen bu ayinde, önce yemekler yenir, sonra sofraya çe itli renkteki 111 adet ta konulur. Kadın amanın Kur’an okumaya ba lamasıyla di er kadınlar da önlerindeki ta ları alarak Kur’an’dan ayet ve sureleri sırasıyla okurlar. Hatim sonrası duada büvi denilen kadın aman sofraya sahibine neler yapması gerekti ini iletir. Sonra dilek dilenir, fal bakılır ve gelecekte haber verilir. Görünü te slami olan bu ayinin amaç bakımından amanik oldu u görülmektedir.

¹¹ A. V. Anohin, *Altay amanlı ma Ait Materyaller*, Kömen Yayınları, Konya, 2006, s. 50-51.

¹² Fuzuli Bayat, *age*, s. 22.

¹³ *Uygur Tilinin zahlıq Lu iti*, incañ Xelk Ne riyati, Ürümçi, 1999, s. 473.

- 1930'lu Yıllarda Kaşgar'da Çıkan "Şerqî Türkistan Hayatı", "Erkin Türkistan" ve "Yeñgi Hayat" Gazetelerindeki Bazı Şiirler

2.1.2. Tespih Çekerek Fal Bakma

aman muhtaç ki inin adını, ya ını ve annesinin adını ö rendikten sonra, tespih çekerek Kur'an'dan ayet ve sureleri okur ve ki inin ba ına gelecekleri haber vererek yapması gerekenleri iletir.

2.1.3. Bo ularak Fal Bakma (Bo ulup Pal Éçi)

aman koyun ya ı, tütsü, ardıç dalı, bu day kepe i ya da koyun teze iyle kendi mezar eyhleri için tütsü yakar ve tütsü kâsesini kapının sa ı taraf e i ine koyarak kapıyı ardına kadar açık bırakır. Sonra aman kapıya yönelik oturup tespih çekerek "ça ırma duası" okur. Be on dakika sonra sara nöbeti geçirmi gibi kendini kaybeder ve her tarafa kendini atar. Yardımcıları amanın ellerini sıkı sıkıya tuttuktan sonra, aman muhtaç ki inin sorularını cevaplar. Genellikle hastalık sebep ve tedavi çaresi, kaybolan e ya, karı koca ili kisi ve gelecekte olacaklarla ilgili sorular sorulur. Sonra aman yava yava kendine gelerek "u urlama duası" okur. Buradaki "ça ırma duası" ve "u urlama duası"ndan ruhları ça ırma ve u urlama kastedilmektedir. Ruhlar gelip amanın bo azını sıkıp yere yıktıktan sonra onun a zıyla sorulara cevap verdi i için aman ne dedi ini bilmez. Sonunda fal baktıran ki i amana para veya ekmek gibi eylerini takdim eder.¹⁴

2.1.4. Yüzünü Kapatarak Fal Bakma

Önce amanlar abdest alıp tespih çekerek "ça ırma duası" okur. Sonra elleri veya kadın amansa ba örtüsüyle yüzlerini kapattıktan sonra kibleye dönük oturarak soruları cevaplar. Sonra "u urlama duası" edilir.¹⁵

2.1.5. Ate Ve Kemikle Fal Bakma

aman koyunun kürek kemi ini ate e atarak kemi in yanma ekline göre fal baktıranın ihtiyacına göre gelecekte haber verir.¹⁶

2.1.6. Ta ya da Koyun Teze i Sayarak Fal Bakma

Bu falcılı ı meslek edinmi amanların faaliyeti olup, 41 ta veya koyun teze i ortaya atılır. Ta ların konumu, tek veya çift sayısına göre gelecekte haber verir.¹⁷

Uygur amanları arasında bunların dı nda yine ebced hesabına göre fal bakma¹⁸, Kur'an ile fal bakma¹⁹ türleri de söz konusudur.

2. 2. Büyü (Sehir - Cadu Qili)

Uygur Türkçesinde "sehir" veya "cadu" terimiyle ifade edilen büyü amanızmin karakteristik özelliklerinden biridir. Büyü ile u ra an Uygur amanları kendilerine ba vuran ki ilerin taleplerine göre onların rakiplerinin bahtı ve kısmetlerini ba lamaya ve onlara zarar vermeye çalı maktadırlar. Bunun için kilidi okuyup kapattıktan sonra anahtarı saklarlar ya da kuklaya okuyup üfürerek elini aya ını ba layıp i ne batırdıktan sonra belirli bir yerde saklarlar.

¹⁴ Abdurehim Rahman, *age*, s. 228-229

¹⁵ Abdurehim Rahman, *age*, s. 229-230

¹⁶ Abdurehim Rahman, *age*, s. 230. Bu fal çe idi Mo ol, Kırgız, Kazak, Altay ve Yakut amanları arasında "kürek kemi i" fali adıyla çok yaygındır. Bk. Abdülkadir nan, *age*, s. 152-155

¹⁷ Abdurehim Rahman, *age*, s. 230. Bu fal çe idine Kırgız, Kazak ve Özbeklerde "kumulak" fali denmektedir. Bk. Abdülkadir nan, *age*, s. 157. Ta ların fal ve dilekle ilgili yönü Anadolu Alevi kültüründe de mevcuttur. Çubuk bölgesi Alevi türbelerinde fal ta ı diye bilinen 8, 10 küçük ta olup, muradı olan bu ta ları çift, tek ayırır, arasına para karı tırır ve niyetine göre cevap alır. Bk. Hikmet Tanyu, *Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri*, Elips Kitap, Ankara, 2007, s. 133.

¹⁸ Abdurehim Rahman, *age*, s. 231

¹⁹ Abdurehim Rahman, *age*, s. 234

Evlü çiftlere ait parçalara büyü yaparak çiftlerin bo anmalarını sa larlar. amanlar bu tür i lemlerde de Kur'an'dan ayet ve sureler okumaktadırlar.

2.3. Hasta Tedavisi (Davala)

2.3.1. Hançer Oynatma (Xencer Oyniti)

Uygur amanları hasta tedavisinde hançere Kur'an'dan ayet ve sureleri okuyup üfürerek hastanın bedenine sürterler ve bu ekilde bedene girip hastalı a sebep olan kötü ruhları kovdu una inanırlar. Hasta tedavisinde kullanılan bu hançerlerin biçimi, büyüklü ü ve küçüklü ü farklı olup, her birinin farklı özelli i bulunmaktadır. Bunlar amanın pirlerinin telkin ve buyurmasıyla yapılmı ya da Hızır tarafından verilmi tir.

Abdurehim Rahman'in tespit etti i hançerle tedavi (Xencer Sélip Oqu : “hançer vurup okuma”) yönteminde, aman uzun saplı hançeri veya bıça ı yere koyup tütsü yakar ve iyi ruhlara dua eder, sonra hançeri alıp “azaim duası” ederek hastanın aya ından ba ına kadar gezdirir ve bunu üç veya yedi kere tekrarlar. Son olarak aman hançeri hastanın a rıyan bölgesine do ru çok hızlı bir ekilde sokma hareketi yapar.²⁰

2.3.2. Hayvan Tüyü ve Kemikleriyle Hasta Tedavisi

amanlar hastanın adı, annesinin adı ve ya ını sorduktan sonra ayı pençesini önüne koyup Kur'an'dan ayet ve sureleri sesli okuyarak üfürür, sonra okunan ayı pençesini hastanın durumuna göre kendilerine has bir biçimde kullanırlar. Kadınların gö üs a rısı, kısırlık ve çocuklardaki bazı psikolojik rahatsızlıkların bu ekilde ifa bulduklarına inanılır. Hasta tedavisinde kullanılan ayı pençesinin ana ayının sol pençesi oldu una, bunun da avcılarının pirininin da da avladı ı ayının pençesi oldu una inanılır.²¹

Rahman Abdurehim'in tespit etti ine göre, amanlar ku tüyüne okuyarak da hasta tedavi etmektedirler. Ku tüyü ile tedavi (qu peyi bilen oqu) yöntemi de hançerle tedavi yöntemine benzer. Burada hançer veya bıça ın yerini ku tüyü alır.²²

2.3.3. Ruh Göçürme (Roh Yötke)

Çocuklar çok zayıf ise, belirli bir kötü ruh veya devin musallat oldu una inanılır ve amana ba vurulur. aman kötü ruhların çocu un kuklasına göçürülmesi gerekti ini söyler. Çocu un ailesi beyaz bez ve pamukla kukla (azaim qorçi i) hazırlar. 50 santimetre boyundaki kuklanın cinsiyeti çocu unki ile aynı olmak durumundadır. Hastanın ailesi bununla birlikte yine “cin a ı”, “cin kasesi” (cin çöçigi) ve “cin ka ı ı” (cin qo u i) hazırlar. Bunlar hazırlandıktan sonra aman önce tütsü yakıp ruh ça ırma duası okur, sonra kuklayı çocu un yanına koyarak “azaim duası” okur. Çocuktaki kötü ruh bu ekilde kuklaya göçürülmü olur.²³

2.3.4. Hile Yapma (Al Qili)

Eli veya aya ı a rıyan hasta amana ba vurdu u zaman, aman bunun kötü ruhların musallat olmasına ba lar ve hastaya “ak can” (ak tavuk, ak koyun ve beyaz güvercin) ya da “kara can” (kara tavuk, kara koyun, kara güvercin) bulup getirmesini buyurur. Getirildikten sonra, aman hayvanı hastanın aya ına veya eline beyaz ipe ba layarak “ruh göçürme duası” okur. Bu süreçte

²⁰ Abdurehim Rahman, *age*, s. 245-246. Buradaki hançerin amanlıkta “tahta kılıç” olarak da bilinen kılıcın di er bir biçimi oldu u anlaşıyor. Hançer, demirle ilgili olmasından dolayı, aman tarafından kötü ruhları kovmak için kullanılır. Bilindi i gibi, kötü ruhların en çok korktu u ey demir ve demirci (darhan)'lerdir.

²¹ Ayı amanların en çok saydı ı putlardan biri olup “aba tös” denmektedir. “aba” (apa) baba, ata anlamına gelir. Bk. Abdülkadir nan, *age*, s. 46

²² Abdurehim Rahman, *age*, s. 247

²³ Abdurehim Rahman, *age*, s. 247-248

- 1930’lu Yıllarda Kaşgar’da Çıkan “Şerqî Türkistan Hayatı”, “Erkin Türkistan” ve “Yeñgi Hayat” Gazetelerindeki Bazı Şiirler

aman elindeki kartal veya atmaca tüyü ile hastanın baından ayaına ya da ayaından baına kadar gezdirip üfürür. Seans tamamlandıktan sonra, hasta amanın gösterdiği ekilde, “can”ı bir mezarlı aya da yalnız aacın altına götürüp keser ve oraya gömer.²⁴

2.3.5. Sadaka Verme (Sediqe Qili)

amanlar hastanın falına baktıktan sonra iyiliklerin gerçekleşmesi ve kötülüklerden korunması için farklı renkteki koyun, dana, keçi, tavuk²⁵ ve güvercin gibi evcil hayvanları tanrı veya pirlere adayarak kurban etmelerini buyururlar. Kurbanın rengi, zamanı ve yönünü aman belirler. Sonra Kur’an’dan ayet ve sureler okuyarak kurbanı keser ve akan kanı hastanın hastalıklı veya a rıyan bölgesine akıtırlar. amanın izni olmadan bu kan temizlenmez. Kurbanın rengi genellikle ak, kara, gök ve kırmızı olmaktadır.

Bazen amanlar fal bakarken veya hasta tedavi ederken muhtaç kiinin para pul, ekmek, kuma gibi eyleri belirli sürelerle zayıf ve engelli kiilere ücretsiz vermelerini buyurur. Bu eyler önce amanlar tarafından okunup üfürülür.

2.3.6. Mezar Ziyareti

Ara tırmaya göre, Turfan bölgesinde 100’den fazla mezar ve türbe olup, amanlar fal baktıran veya tedavi olan kiilerin durum ve ihtiyacına göre belirli kutsiyeti olan mezar ve türbelere gidip ziyaret etmelerini buyururlar. Bu kiiler beraberinde götürdükleri ya ve pamuklardan fitil yaparak çıra yakarlar, akabinde oturup dua ve dilekte bulunurlar, mezarın eyhine sadaka verirler. Bu süreçte bazıları yemek verir, bazıları kurban keserler. Çıra yakıp dilek dilemek bu faaliyetin temel unsurudur. TÜB TAK destekli 109K072 Nolu “Çubuk Havzası Alevi Ocakları Üzerine Bir Ara tırma” konulu proje çerçevesinde yaptığımız gözleme göre, Çubuk yöresinde de her yatırın kendine has tesiri ve belli baılı hastalığı ifa verme etkisi bulunduğuna inanılmaktadır, dolayısıyla türbelere ziyarete giden kadınlar mum yakıp dilek dilemektedirler.²⁶

Bunlardan baika yine aman tedavisi ile ilgili çıra koyup okuma (nökçe qadap oqu)²⁷, kazma basarak okuma (ketmen bésip oqu)²⁸, sıçratma (çaçratqu séli),²⁹ ate göçürme (ot köçürü)³⁰, tütsüleme (isriq séli), a lama (a la), uçuklama (uçuqda), ruh çaırma (rohini çaqiri), çaput ba lama (tu -çoken ba la), muska yapma (tumar pükü) gibi amanlık uygulamaları da bulunmaktadır.

Dikkat edilirse, ta, koyun tezei, ardıç dalı, tütsü, ate, kemik, hançer, tespih, ayet ve sureler, Hızır, ayı pençesi, ku tüyü, kartal tüyü, çıra, kurban söz konusu aman pratiklerinin temel unsuru olarak karımıza çıkar. Bunlardan slam inanç ve kültüründen geldiği kesin olan tespih, Hızır, ayet ve sureler dında, diplerinin hemen hemen hepsi geleneksel aman kültürüne aittir. Kur’an-ı Kerim’den ayet ve sureler okumak bütün pratik ve uygulamaların ortak unsuru gibi gözükmektedir.

3. Peri Oyunu (Pére Oyuni)

Uygur amanlarının hasta tedavisinde düzenlediği ayinler içerisinde psikolojik hastalıklarla ilgili icra edilen “pére oyunu” (peri oyunu) ayini karakteristiktir. Perihonluk ya da bahıllık diye de adlandırılan bu ayin hastanın üzerindeki kötü ruhların kovulması hedef ve amacına dayanmakta ve

²⁴ Abdurehim Rahman, **age**, s. 249.

²⁵ Bu Anadolu Alevi kültüründeki horoz kurbanından farklıdır. Bk. Hikmet Tanyu, **age**, s. 136

²⁶ Ayrıca bk. Hikmet Tanyu, **age**, s. 130-134.

²⁷ Abdurehim Rahman, **age**, s. 250.

²⁸ Abdurehim Rahman, **age**, s. 250.

²⁹ Abdurehim Rahman, **age**, s. 251.

³⁰ Abdurehim Rahman, **age**, s. 251.

büyüsel dans, müzik ve dualarla birlikte icra edilmektedir. 20. yüzyılın başlarında Malov, S. Oldenberg, Pantusov gibi Türkologların ayrıntısıyla tespit edip kayda geçirdiği³¹ bu ayinin kökeni Tarançi bahırları arasında Hz. Fatma'ya dayandırılmaktadır. “Bir gün Hazreti Fatma bir acın gölgesinde oturuyordu. Havadan bir kuş gelip bu acın bir dalına kondu, dal derhal kurudu. Bu menhus kuşun gölgesi Fatma'nın üzerine düştü. Fatma hastalandı. Hekimlerin ilacı fayda vermedi. Tanrı tarafından kırk eren geldi. Bu erenler bir tuşu dikip etrafında dolaştılar. Fatma iyileşti. Böylece bakırlık Hazreti Fatma'dan bakırlara kaldı.”³² Görüldüğü gibi, amanlar kendi inaç ve kültürünü Müslümanlıkta dayandırmak, dolayısıyla Müslüman toplumda meşruiyet ve kutsiyet kazanmak çabası içerisindedirler. Oysa peri oyunu (pére oyunu) gerek inaç, gerek teknik, gerekse amaç yönünden tamamen aman kültürüne hasır. Bu oyunu icra edenlere “bahırlı” ya da “perihon” (< peri – han) denmektedir. “Oyun” adı verilen bu ayinde kullanılan nesne ve objeler de amanlık olup Müslümanlıkla ilgisi bulunmamaktadır. Bu konunun analizi için önce ayrıntıları gözden geçirmekte fayda vardır. Rahman Abdurehim'in verdiği bilgiye göre, “peri oyunu”nun hazırlık aşaması şöyle olmaktadır:

aman veya bir kaç yardımcı (hepiz < hafız)sı 1, 3, 5 ya da 7 adet tef, 40-50 santimetre uzunluğunda hançer veya 20 santimetre uzunluğunda bıçak, tahta saplı kamçı, 4-5 metre uzunluğunda iki kat urgan, yedi kertikli çılan (kuş burnuya benzeyen bir ağaç türüdür) dalı, kartal veya atmaca tüyü vs.leri getirir. Hasta yakınları da eştali veya diğeri meyveli ağaç dallarından yapılmış bir adet kazık, cinleri bahırlamada kullanılan iki metre uzunluğunda beyaz ip, inek sütü ya da suya tuz karıştırlarak hazırlanmış “han suyu”ndan bir kâse, bir beyaz horoz, 50 santimetre kıvılcık, kara, ak ve gök (mavi) renkli kumaş parçası, beş metre beyaz kumaş, yedi evden toplanan yedi parça bez, 40 çıra, 40 pi hazırlar.³³

50

Ayin bu hazırlık aşamasından sonra özetle şöyle icra edilir: Büyük bir karanlık odanın içine tuşu bahırlanır. Yünden yapılmış bu ip (ar amça)'in bir ucu yerdeki kazıkta, diğeri ucu ise bacaya bahırlanır. pin bacaya bahırlanan ucuna “yurun-jurun” diye adlandırılan çeşitli renkteki kumaş parçaları (kurak) ve elma, söğüt dalları bahırlanır. Hasta kişisi bu tuşu sıkıca tutunup oturur. Üç veya beş kişiden oluşan bahırlar perihonluk elbiselerini giyip (çeşitli renklerden oluşan kumaş parçalarını birleştirilerek dikilen elbise) tuşu çevresinde yarı çember şeklini oluştururlar. Üç bahırlı tef çalar. Bahırlardan biri perihon bahırlı olarak, elindeki kötü ruhu kovalayan sopa veya söğüt dallarıyla efsun okumaya bahırlar. Bahırlı grubu hastayı tuşu çevresinde tefe lide dönmeye davet eder. Bahırlar perihon da semah etmeye bahırlar. Hasta semah edecek gücü kalmayıp oturursa, bahırlar perihon elindeki “efsun sopası”yla vurarak onu sema etmeye zorlar. Bahırların ilahileri gittikçe yükselir. Bazen hasta bayılıp düşer. Bayılmak perihonlara göre iyileştiretirdir. Bu, hastayı çarpan cinlerin malup edildiğini anlamına gelmektedir.³⁴

Tef (dap), hançer veya bıçak, kamçı, ip, yedi çentikli ağaç dalı, kartal veya atmaca tüyü, inek sütü, bez, horoz, “han suyu”, tuşu, ateş bu ayinde kullanılan temel unsurlardır. Bunlardan tef geleneksel aman ayinlerindeki tüngür adı verilen davulun karıllığı olup, fonksiyonları aynıdır. Suya tuz karıştırlarak hazırlanan “han suyu” da amanların rakı (arak) veya kırmızına karıllık gelmektedir. amanların ayinlerinde ruhlara rakı (arak) serpmeleri çok yaygın bir uygulamadır.

³¹ Ayrıntı için bkz. Abdülkadir nan, *age*, s. 109-113.

³² Abdülkadir nan, *age*, s. 86.

³³ Abdurehim Rahman, *age*, s. 237.

³⁴ Abdükerim Rahman, *Uygur Folkloru*, Çev.: Soner Yalçın, Erkin Emet, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, Ankara, s. 148. Bu ayin Karl Heinrich Menges tarafından daha özgün biçimleriyle anlatılmıştır. Bk. Reşid Rahmeti Arat, *Doğru Türkçesi Metinleri*, Haz.: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, s. 34-37; Bu ayinin günümüzdeki biçim ve içeriğiyle ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Abdurehim Rahman, *age*, s. 236-245.

- 1930’lu Yıllarda Kaşgar’da Çıkan “Şerqî Türkistan Hayati”, “Erkin Türkistan” ve “Yeñgi Hayat” Gazetelerindeki Bazı Şiirler

Ayin sırasında kullanılan kamçı aslında aman dualarında davula vurulan tokma ın adıdır.³⁵ Di erleri de dini-mitolojik de er içeren amanik unsurlardır. Bu ayin sırasında aman (bah ı)ların Ali ir Nevai kitaplarından kaside ve gazeller okuyarak yüce ruhlardan yardım istemeleri³⁶ ayrıca dikkate de erdir. Bu dil büyüü veya söz ve kelimenin gücü, insan ve ruhlar üzerindeki tesiriyle ilgili olmalıdır. Ayin sırasında açılan Kur’an-i Kerim, edilen dua tekbir, katılımcıların “Allah”, “amin” nidaları, aman (bah ı) yardımcılarının “bismilla, lailahe ilella, adem safi’ela, çahariyar, ikki imam...” demeleri, amanın “euzü billahi ezemtu eleykum ya devler, ya periler, sizemtu eleykum devler, eytanlar...” diye ruh ça ırması, “Alla tövbe” demesi ayine slami renk ve çe ni vermektedir. Ancak bunlar özdeki de il, kabuktaki eylerdir.

Aslında peri oyunu (pére oyuni), ayinde kullanılan oda ve tavandan tabana do ru ba lanan tu bakımından, Altaylı amanların ayinini hatırlatmaktadır. Altaylı amanlar ruhlara veya tanrılara kurban ayini yaparken özel bir çadır kurarlar. “Bu çadırın tam orta yerine taze ve ye il kayın a acı dikilir; bu a acın çadır içinde kalan dalları budanır, çadırın tepesine çıkan kısmındaki dallar, bir top halinde, bırakılır ve oraya bayrak ba lanır. Kayın a acı dokuz yerinden kertilir, bunlara ‘taptı’ denir k, ‘basamak’ yahut ‘merdiven’ demektir.”³⁷ Bunlar arasında denklik kurmak gerekirse, bu; çadır = oda, kayın a acı = ip, bayrak = tu , dokuz kertikli kayın = yedi kertikli çilan (ku burnuya benzer a aç türü) ekinde gösterilebilir. Abdülkadir nan Yakut amanlarının davul bulunmadı ı zaman atkuyru u kullandıklarını, atkuyru unun Do u Türkistanlı bah ıların tu uyla kar ıla tırılabilce ini belirtir.³⁸ Atın amanların göksel seyahatindeki rolü dü ünülürse, atkuyru u veya bunun mukabili olan tu un ayindeki önemi anla ılımlı olacaktır.

4. aman Duası

Uygur aman ayinleri sırasında okunan dualar kendine özgü iirsel yapılarıyla Uygur halk iirinin önemli bir türünü olu turmaktadır. Uygur halk iirinde “pére ko aklırı” diye adlandırılan bu iirler amanlar tarafından ayinlerde özel besteyle okunmakta, tef (dap) e li inde okunan bu dualarla birlikte dans edilmektedir. Bu iirlerin ekil ve muhteva özelliklerini a a ıdaki gibi göstermek mümkündür:

4.1. Peri Ko aklarının ekil Özellikleri

4.1.1. Beyit (kili) Nazım ekliyle Düzenlenmi iirler

*niñ bé i bismilla, i ba lidim bismilla,
Yol a kirdim bismilla, men oquymen bismilla.
in ba ı bismillah, i e ba ladım bismillah,
Yola girdim bismillah, okuyorum bismillah.*

*Çigit yé i çıqar an, qala bilen çoruq co az,
Cinlar bilen sözli idi an özemmen Molla avaz.
Çigitten ya çıkarın inek ile deri yayık,
Cinlerle konu an ben kendim Molla avaz.*

³⁵ A. V. Anohin, age, s. 71

³⁶ Rahman Abdurehim, age, s. 239

³⁷ Abdülkadir nan, age, s. 103

³⁸ Abdülkadir nan, age, s. 94

Özem bolsam evetlik, i ken suyum ervetlik,
Cinlarnı qo lu anda men oquymen eyretlik.³⁹

Ben kendim ölümsüzüm, içti im su erbetli,
Cinleri kovarken, okuyorum gayretli.

4.1.2. Mani Nazım ekliyle Düzenlenmiş İirler

Çiraqlarnı öçürdüm,
Kök serkige köçürdüm.
Yépi ival an cinlarnı,
Yal uz derexke köçürdüm.

Çira ları söndürdüm,
Gök keçiyeye göçürdüm.
Yapı an cinleri,
Yalnız a ca göçürdüm.

4.1.3. Ko ma Nazım ekliyle Düzenlenmiş İirler

Adem o li-qizi a,
366 parçe tumuri a,
444 parçe ustixéni a,
Késsel sal an dö-peri.

nsano lu kızına,
366 paraça damarına,
444 parça kemi ine,
Hastalık salan dev-peri.

Xudayimniñ bendisi,
Mustapaniñ immiti,
Çahar yarlar hörmiti,
Köçkil, ketkil dö-peri.⁴⁰

Allahın bendesi,
Mustafa'nın ümmeti,
Çahar yarların hürmeti,
Göçün, gidin dev, peri.

4.1.4. Nazım ekli Karı ık Olan İirler

Dapni çalidu hapiz,
Yolni tapidu bax i.
Dapni çalmisa hapiz,
Qaydin tapidu bax ı.
Oynañ apirim, oynañ,
Çörgülep oynañ.
Qizil gülniñ ahidek,
Egilib oynañ.
Cinniñ éti Bekri,
Kötige bir tutam kekri.
u kekriniñ aççıqida,
Sekre-sekre, sekri.
Süf!
Ya xuru , saqay durus,
Saqaymisañ öl kispuru .
Adem balisi tupraqtin,
Esli a riq qoqaqtin.
Tutuvaptu paçaqtin,
Süf!⁴²

Tefi çalacak hafız,
Yolu bulacak bah ı.
Tefi çalmazsa hafız,
Nereden bulacak bah ı.
Oynayın ah pirim, oynayın,
Dolanıp oynayın.
Kızıl gülün dalı gibi,
E ilip oynayın.
Cinin adı Bekri,
Kıçına bir demet kerki.⁴¹
O kekrinin acısıyla,
Zıpla zıpla, zıpla.
Tüh!
Ya çık git, iyile ,
yile mesen öl eber.
nsan o lu topraktan,
Asıl hastalık cinlerden,
Yakalamı bacaktan,
Tüh!

³⁹ Cuñguo Xelq Qo akliri incañ Tomi Turpan Xelk Qo akliri, Turpan Vilayetlik Helk Edebiyat Toplamliri Tehrir Hey'iti Tüzdi, 1994-yil 1-ay

⁴⁰ Rahman Abdurehim, age, s. 204-205

⁴¹ Kekre: ifalı bitkilerin bir türü

⁴² Cuñguo Xelq Qo akliri incañ Tomi Turpan Xelk Qo akliri, Turpan Vilayetlik Helk Edebiyat Toplamliri Tehrir Hey'iti Tüzdi, 1994-yil 1-ay.

- 1930'lu Yıllarda Kaşgar'da Çıkan "Şerqî Türkistan Hayatı", "Erkin Türkistan" ve "Yeñgi Hayat" Gazetelerindeki Bazı Şiirler

4.1.5. Tekerlemeli iirler

*Pildirap oyna!
Çörgilep oyna!
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.
Veru, hu bu hup, beyner vahabi,
Cerri ebbubi, erul hebbubi.*

*Beyner vahabi, erru hebbubi,
Sebbure hibuhu, eynel mahabu.
Yahu Allahu, yahu Allahu,
Hey-hey, yahu Allahu...⁴³*

4.2. Peri Ko aklarının Muhteva Özelliği

4.2.1. Cin Ça ırma ile İlgili iirler

*Cin pirima, cin pirim,
Qiçqar anda kel, pirim.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

*Cin pirim, ey cin pirim,
Ça ırırken gel, pirim.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

4.2.2. Cin Tasviriyle İlgili iirler

*Ye il tonluk encirhan,
Qollirida hencirhan,
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.⁴⁴*

*Ye il elbiseli encirhan,
Ellerinde Hencirhan
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

4.2.3. Cini Tehdit Etmeye İlgili iirler

*Hezreti Sulayman pey embirimniñ,
Layiqi bilen keldiñlarmu? Köçüñlar.
Köçmiseñlar, polat em irim bar,
Aturmen, çapurmen, köçüñlar,
Qarniñni yarurmen, köçüñlar.*

*Hazreti Süleyman Peygamberimin,
zniyle mi geldiniz? Göçünüz.
Göçmezsensiz, çelik kılıcım var,
Atarım, keserim, göçünüz,
Karnınızı yararım, göçünüz.*

4.2.4. Cin Kovma ile İlgili iirler

*Kün peri, Ya peri, Abdurahman,
Pirim bolsañlarmu köçüñlar.
Ottin bolsañlar, sudin bolsañlarmu,
Tensat peridin bolsañlarmu köçüñlar.
Abdulla heqqi, cinlar heqqi,
Be vak namaz heqqi,
Can a-can keldi, köçüñlar.
Tenge-ten keldi köçüñlar.
Gülleri keldi, tu liri keldi,
Pir ustamniñ udumi keldi, köçüñlar.⁴⁵*

*Güne Peri, genç peri, Abdurahman,
Pirim olsanız da göçünüz.
Ate ten, sudan olsanız da,
Tensat Peri'den olsanız da göçünüz.
Abdullah hakkı, cinler hakkı,
Be vakit namaz hakkı,
Cana can geldi, göçünüz,
Tene ten geldi göçünüz.
Gülleri geldi, tu ları geldi,
Pir ustamın mesle i geldi, göçünüz.*

⁴³ Uygur Xelq Qo akliri 5, incañ Xelq Ne riyati, Ürumçi, s. 157

⁴⁴ Cin ça ırma ko akları ile ilgili ayrıca bk. Mehemmetcan Sadık, Uygur Xelq É iz Edebiyatı Heqqide, incañ Xelq Ne riyati, Urumçi, 1995, s. 305-306.

4.2.5. Peri Dansıyla İlgili İirler

*Obdan oyna, ey balla,
Yax i oyna, ey molla.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.*

Güzel oynayın, ey çocuklar,
yi oyna, ey molla.
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.

*Pildirap oyna!
Çörgilep oyna!
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.
Veru, hu bu hup, beyner vahabi,
Cerri ebbubi, erul hebbubi.*

Dönüp oyan!
Dolanıp oyna!
Yahu Allahu, hey, yahu Allahu.
Veru, hu bu hup, beyner vahabi,
Cerri ebbubi, erul hebbubi.

4.2.6. Kötülüklerden Korunma ile İlgili İirler

*Hezriti Ya Eli, derdimge dava Eli,
Lailahe illalla, Seypulla zulpiqar,
Her bala a, her qaza a ipa ayet,
Bu balani defin qil, perverdi ar.⁴⁶*

Hazreti ya Ali, derdime deva Ali,
Lailahe illallah, Seyfullah zulfikar,
Her belaya, her kazaya ifa ayet,
Bu belayı def et, Allah'ım.

Görüldü ü gibi, Uygur aman dualarında da, di er aman pratiklerinde oldu u gibi, hem slami unsurlar hem amanlık unsurları iç içe geçmi , kayna mı durumdadır. Öyle ki, Uygur amanlı ı slami yönüyle klasik amanlıktan ayrılırken, Uygur Müslümanlı ı da amanlık yönüyle klasik Müslümanlıktan farklılık arz etmektedir. Dolayısıyla bugünkü Uygur amanlı ı senkretik bir inanç sistemidir.

SONUÇ

Manizheizm ve Budizm inanç ve kültür muhitinden süzülerek slam inanç ve kültür çevresine giren amanlık, yeni ko ullara adapte ve entegre olma kabiliyetiyle, özde de i meyen inanç ve de erler sistemati ini slam'ın biçimsel formlarıyla birle tirerek Müslüman Uygur toplumunda kendine uygun ya am zemini yaratmı ve bu zeminde olu turdu u zengin aman folkloruyla Uygur kültür hazinesinin önemli bir kısmını te kil etmi tir. Günümüzde Uygur toplumundaki sosyal ili kleri düzenleyen, belirli kesimin manevi ve psikolojik ihtiyacını kar ılayarak arz-talep ili ki çerçevesinde ekonomik de er yaratan bu senkretik inanç sisteminin gelecekte alternatif tıp, kültür ve inanç turizmi çerçevesinde yeni de erler yaratması mümkündür. Ayrıca, Uygur amanlı ı ile Anadolu Alevi-Bekta i inanç sistemi arasındaki mü terek ve paralelliklerin tespit ve tahlili geçmi ten günümüze, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan bir inanç sisteminin organik ili kleri, terkipleri, kültürel katmanları ve anlam zenginli i hakkında yeni görü lerin ortaya konulmasına önemli katkı sa layacaktır. Alevi-Bekta i kültürüyle ilgili TÜB TAK destekli projeler bu bakımdan son derece önemlidir.

⁴⁵ Osman smail, *Xelq É iz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan*, incañ Xelq Ne riyati, Urumçi, 1998, s. 432-433

⁴⁶ Osman smail, age, s. 433

- 1930'lu Yıllarda Kaşgar'da Çıkan "Şerqî Türkistan Hayati", "Erkin Türkistan" ve "Yeñgi Hayat" Gazetelerindeki Bazı Şiirler

KAYNAKLAR

- ANO N A. V., **Altay amanlı na Ait Materyaller**, Kömen Yayınları, Konya, 2006.
- ARAT Re id Rahmeti, **Do u Türkçesi Metinleri**, Haz.: Osman Fikri Sertkaya, Türk Kültürünü Ara tırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.
- AYDIN Mehmet, "Türklerin Dini Tarihi Üzerinde Bir De erlendirme", **Türkiyat Ara tırmaları Dergisi**, S: 4, (1997), Konya, s. 1-9.
- BAYAT Fuzuli, **Ana Hatlarıyla Türk amanlı ı**, Ötüken, stanbul, 2006.
- Cuñguo Xelk Ko akliri incañ Tomi Turpan Xelk Ko akliri**, Turpan Vilayetlik Xelk Edebiyat Toplamlıri Tehrir Hey'iti, Turfan 1994.
- DRURY Nevill, **amanizm**, Çev. Erkan im ek, Okyanus, stanbul, 1996.
- EL ADE Mircea, **amanizm**, Çev.: smet Birkan, mge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1999.
- GÖKALP Ziya, **Türk Medeniyeti Tarihi**, Güne Matbaacılık, stanbul, 1976.
- NAN Abdülkadir, **Makaleler ve ncelemeler**, C: 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- _____, **Tarihte ve Bugün amanizm**, Türk Tarih Kurumu, 6. Baskı, Ankara, 2006.
- SMA L Osman, **Xelq É iz Edebiyatı Heqqide Omumiy Bayan**, incañ Xelq Ne riyati, Urumçi, 1998.
- KAR Z Adil Gapar, " aman Dininiñ Turpan Rayonidiki Uy urlarniñ citmai Turmu i a Körsetken Tesiri To risida Antripologiyilik Tek ürü " (aman Dinin Turfan Bölgesindeki Uygurların Sosyal Ya amına Gösterdi i Etki Hakkında Antropolojik Ara tırma), **Turpan unasliq Tetqiqati**, S: 1, (2006).
- ÖGER Adem ve GÖNEL Tu ba, "Uygur Türkleri Arasında amanlar ve Tedavi Yöntemleri", **Turkish Studies**, S. 6/4, (2011), s. 233-248.
- PER N Michel, **amanizm**, leti im Yayınları, stanbul, 2011.
- RAHMAN Abdukerim, **Uygur Folkloru**, Çev.: Soner Yalçın ve Erkin Emet, Kültür Bakanlığı ı Yayınları, Ankara, 1999.
- _____, **Uygurlarda amanizm**, Milletler Ne riyati, Pekin, 2006.
- ROUX Jean-Paul, **Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar**, Kabalcı Yayınevi, stanbul, 2005.
- _____, **Türklerin ve Mo olların Eski Dini**, Kabalcı Yayınevi, stanbul, 2002.
- SADIK Mehemmetcan, **Uygur Xelq É iz Edebiyatı Heqqide**, incañ Xelk Ne riyati, Urumçi, 1995.
- TANYU Hikmet, **Türkiye'de Adak ve Adak Yerleri**, Elips Kitap, Ankara, 2007.
- Weicuyi, "Uygurcadaki 'büvi' Kelimesinin Kökeni Üzerine", Çev.: Alimcan nayet, **Ege Üniversitesi Türk Dünyası Ara tırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası ncelemeleri Dergisi (Journal of Turkish World Studies)**, S: VII/2, (2007), zmir, s. 213-217.
- YARRING Gunnar, **Uy ur Xelk Edebiyatı Cevherlıri**, Milletler Ne riyati, Pekin, 1997.